

Od primerjalnega jezikoslovja k primerjalni književnosti: Meillet, Murko, Jakobson

Varja Balžalorsky Antić

Varja Balžalorsky Antić

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška 160, 2000 Maribor

<https://orcid.org/0000-0003-1411-6226>

varja.balzalorsky@um.si

Članek razgrinja znanstvene in osebne relacije med ključnimi imeni modernega primerjalnega jezikoslovja, literarne teorije in primerjalne književnosti ter oriše nekatera skupna mesta, ki družijo Meilletovo, Murkovo in Jakobsonovo ukvarjanje z ustnim pesništvom in prispevajo k njihovim daljnosežnim teorizacijam predvsem na področju primerjalne metrike, pa tudi teorije ustnosti. Antoine Meillet je v svoji vplivni knjigi o izvorih grške metrike izpeljal teze o skupnem indoevropskem verzu in prvi postavil formulaičnost homerske epike za njen kompozicijski princip, s čimer je vplival na svojega doktoranta Milmana Parryja. O formulah kot skupnih mestih, povezanih z metričnim principom, v svojih poročilih s terenskih raziskav piše tudi Matija Murko, ki ga Meillet konec dvajsetih let 20. stoletja povabi predavat o južnoslovanski narodni epiki na pariško Sorbono. Naslednjega leta Jakobson, ki v tem času enako kot Murko živi in deluje v Pragi ter v okviru Praškega lingvističnega krožka razvija osnove fonologije, ki jo vpelje tudi v verzologijo, s primerjalno metodo poveže Meilletovo prelomno študijo o primerjalni metriki z Murkovimi primerjalnozgodovinskimi dognanji o ustnem pesništvu južnih Slovanov ter postavi temelje primerjalne slovanske verzologije. Razprava med drugim pokaže, da se Murkov znanstveni korpus, posvečen ustnemu pesništvu, pomembno vpenja v različne tokove moderne mednarodne komparativistike, saj ne le ključno prispeva k nastajajoči teoriji ustnosti, ampak so njegovi obsežni popisi in sistematizacija metrične in ritmične podobe v izvedbi južnoslovanske narodne epike tudi dragocen prispevek k verzologiji kot disciplini na križišču literarne teorije, primerjalnega jezikoslovja in primerjalne književnosti.

Ključne besede: slovenski literarni zgodovinarji / Murko, Matija / primerjalna verzologija / ustno izročilo / srbohrvaška junaška epika / metrika / epski deseterec / Meillet, Antoine / Jakobson, Roman

Meillet, Murko, Jakobson: uvod

V razpravi se posvečam nekaterim relacijam, ki povezujejo Matijo Murka, ki me tukaj zanima v vlogi primerjalnega zgodovinarja, ki je opravil najbolj poglobljene in daljnosežne raziskave južnoslovanske epike, s teoretikoma, ki sta ključno prispevala k razvoju moderne primerjalne književnosti in literarne teorije, Antoinom Meilletom in Romanom Jakobsonom.¹ V zadnjem času je na področju raziskav ustnega pesništva izšlo več preglednih člankov o Murkovem prispevku k primerjalnemu homeroslovju in, širše, k razvoju teorije ustnega pesništva. Kar nekaj se jih posveča povezavi Matije Murka z Milmanom Parryjem in Albertom Lordom kot začetnikoma teorije formulaičnosti in ustnosti (gl. Vet; Fischerová, »Matija Murko«; Zabel, »Matija Murko o Homerju«, »Matija Murko, predhodnik« in »Matija Murko in ameriška komparativistika«; Gantar; Testenoire; Rodda). Sylva Fischerová se dotakne tudi Jakobsonovega ovrednotenja Parryjeve teorije ter odnosa med Parryjevim naslednikom Lordom in Jakobsonom (gl. Fischerová, »Matija Murko's Research«). Miloš Zelenka pa se v svoji najnovejši razpravi v pričujoči tematski številki posveča odnosu pretežno pozitivistično usmerjenega Murka s Praškim lingvističnim krožkom, predvsem v povezavi s povezovalnim členom med njimi, Murkovim nesojenim naslednikom Frankom Wollmanom (gl. Zelenka, »Matija Murko«). Ta je Murka spremljal na terenskih raziskavah po Balkanu v letih 1930–1932 in se še sam posvetil študiju južnoslovanske metrike, zlasti Njegoševemu desetercu, o čemer piše tudi Murko na več mestih svojega življenjskega dela *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* (196, 385, 398 idr.). Kot mi je znano, pa še ne obstaja raziskava, ki bi se podrobneje ukvarjala s povezavami med trojico Matija Murko, Antoine Meillet in Roman Jakobson. Slednji je s primerjalno metodo povezal Meilletove študije o primerjalni metriki z Murkovimi primerjalnimi literarnozgodovinskimi dognanji, temeljito dokumentiranimi s terenskimi raziskavami. Murkova spoznanja so bila osvetljena predvsem z vidika folkloristike, etnomuzikologije in v okviru raziskav ustnosti, tudi v povezavi s homeristikom. Manj pa je bilo zanimanja za pretres njegovega prispevka k verzologiji in njegovo dokumentiranje stanja metrične in ritmične podobe v izvedbi južnoslovanskih ljudskih pesmi.

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta *Na poti k zgodovini primerjalne književnosti v luči globalizacije: Matija Murko in njegovi mednarodni sodelavci* (J6-4620), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Antoine Meillet, vodilni primerjalni jezikoslovec in filolog svojega časa, je bil, kar je v njegovem »jezikoslovnem« znanstvenem življenjepisu manj znano, povezan z dogajanjem na področju raziskav ustnosti, in sicer kot avtor prelomnih, čeprav skromno razdelanih tez o formulačnosti v grški epiki, kot mentor doktorskih disertacij o ustnem slovstvu, pa tudi kot recenzent osrednjih prispevkov s področja teorije ustnosti. V okviru komparativistike je Meillet prispeval prelomne ugotovitve na področju primerjalne verzologije. S svojo vplivno knjigo o izvorih grške metrike je postavil teze o skupnem indoevropskem verzu in navdahnili naslednjo generacijo verzologov, med drugim Romana Jakobsona, ki je prav tako povezan z Matijo Murkom. Jakobson se je na Češkoslovaško preselil leta 1920 in tam živel vse do leta 1939. Njegovo delovanje je tesno povezano s Praškim lingvističnim krožkom, ki ga je leta 1926 soustanovil in postal njegov podpredsednik. V tem času je v sodelovanju z Nikolajem Sergejevičem Trubeckojem utemeljil jezikoslovno disciplino fonologijo in razdelal teorijo distinktivnih opozicij, obenem pa se je intenzivno ukvarjal tudi s slovansko metriko, ki jo je na teoretični ravni povezal z dognanji fonologije (Jakobson 52–60). Murko je kot dolgoletni profesor na Karlovi univerzi v Pragi in soustanovitelj Slovanskega inštituta Jakobsona osebno poznal in na tistem simpatiziral s Praškim lingvističnim krožkom, čeprav so se njegova metodološka izhodišča razlikovala od porajajoče se strukturalne estetike (Zelenka, »Matija Murko«).

Meillet in Murko: o formulah

V delih Antoina Meilleta in Matije Murka, ki se posvečajo raziskavam epike – v Meilletovem primeru homerske, v Murkovem južnoslovanske –, naletimo na kar nekaj sorodnih elementov, povezanih s teorijo ustnosti (zlasti raba formul) in z verzologijo (predvsem ritmično-metrična podoba proučevanih artefaktov). Da so formule in meter med seboj povezani, je bila tudi ena izhodiščnih tez Milmana Parryja. O tem so, kot opozori tudi sam Parry, pisali že nemški filologi, npr. Kurt Witte in Karl Meister (Parry, *Épithète* 9). Kot bomo videli, prav to povezavo za glavno vodilo homerske *Kunstsprache* še pred Parryjem postavi Meillet, enako ugotovitev pa je mogoče izpeljati iz Murkovih spisov o južnoslovanskem ljudskem pesništvu.

Sodobne raziskave na področju ustnosti so Parryjevo teorijo na novo pretresle in postavile zahtevo po njeni nadgraditvi. Thérèse de Vet trdi, da je na Parryja škodljivo vplival metodološki obrat, do katerega je

prišlo v zgodnjem strukturalizmu, ki se je porajal v času Parryjevega bivanja v Parizu. Ob tem za »zgodnjega strukturalista« označi ne le Meilleta, pač pa tudi Murka (Vet 269–270), izhajajoč pri tem zgolj iz dejstva, da je Murko južnoslovansko epiko proučeval skozi prizmo izvajanja in se s tem zavzemal za sinhroni pristop, kar je le ena od obilice posplošitev, ki jih de Vet izvede v svoji shematični obravnavi strukturalizma. Nekateri odlomki, ki jih je najti pri Meilletu in pri Murku, pa po mojem mnenju, prav nasprotno, vsebujejo elemente, ki se pravzaprav že vpisujejo v reinterpretirano teorijo ustnosti, namreč v smislu, da sta se ustna in s tem fluidna narava besedil in fiksiranje verzij v zapisu skozi čas prepletala in se medsebojno oplajala.

Antoine Meillet je bil med drugim slavist, avtor monografije *Le slave commun* o skupnem slovanskem jeziku in srbohrvaške slovnice, od leta 1924 do svoje smrti pa tudi predsednik tedaj nedavno ustanovljenega Institut d'études slaves v Parizu in urednik *Revue des études slaves*. To zadnje ga tudi institucionalno povezuje z nekoliko starejšim kolegom Matijo Murkom, ki je bil na začetku svoje raziskovalne in profesorske poti pod vplivom Franca Miklošiča prav tako usmerjen predvsem v jezikoslovje (Jensterle Doležal 85), kasneje pa se je preusmeril k primerjalni literarni zgodovini in bil pomemben uvajalec primerjalnega pristopa v nacionalnem okviru in širše na področju vznikajoče moderne komparativistike (gl. Kozak; Dolinar; Zabel, »Matija Murko, predhodnik« in »Matija Murko in ameriška komparativistika«; Smolej).

V raziskavi me je obenem zanimalo tudi, ali sta Meillet in Murko glede na njuno izpričano sodelovanje morda vplivala drug na drugega. Poleg proučitve njunih del sem se v ta namen posvetila pregledu obsežne zapuščine obeh znanstvenikov. Pregledala sem fond Antoina Meilleta, ki ga hrani Collège de France, v Murkovem primeru pa se je pokazal za relevantnega Literarni arhiv Muzeja češke literature v Pragi. Pregledala sem ne le (sicer neobsežno) korespondenco med znanstvenikoma, pač pa tudi Meilletovo in Murkovo korespondenco s kolegi, ki so ju tako ali drugače povezovali. Tu je ključno ime predvsem slavist Antoine Mazon, Meilletov tesni sodelavec in podpredsednik Institut d'études slaves, ki danes tudi hrani večji del njegove zapuščine. Ker Mazonovi dediči zapuščine še niso v celoti predali Inštitutu, se utegne slika odnosov, ki jih skušam osvetliti, še nekoliko spremeniti, ko bo tudi zadnji del fonda Antoina Mazona dostopen strokovni javnosti.²

² Zahvaljujem se gospe Nathalie Reboullet s Centra za slavistične študije v Parizu, ki me je prijazno sprejela v arhivih Institut d'études slaves in me s koristnimi nasveti usmerjala pri pregledovanju arhiva, in gospodu Valentinu Noelu z arhivskega oddelka na Collège de France.

Meillet: raziskave homerskega jezika

Kot piše Martina Astrid Rodda, pregled novejše literature o homerskih epih ustvarja vtis, da Meilletovo ime ni pozornosti vreden člen pri razvoju proučevanja starogrške epike; najnovejši priročniki o homerski epiki – vsaj tisti, napisani v angleščini – namreč vsebujejo zgolj nekaj skromnih navedb o Meilletovem prispevku k homeristiki, pa še to bolj v smislu njegovega širšega prispevka k raziskovanju stare grščine. Poleg tega ga navajajo predvsem kot osebo, ki je Milmanu Parryju predstavila Matija Murka in tako Parryja usmerila k primerjalnemu študiju ustnega slovstva (Rodda). Ko je Parry prišel na doktorski študij v Pariz, se je ravno Meillet izkazal za najprimernejšega mentorja njegove disertacije, Meillet pa je bržkone premogel intuicijo, da bo mladi Američan s pridom uporabil njegove lastne izsledke. Parryjeva zgodba v Parizu je dobro znana, tudi v povezavi z Matijo Murkom, ki je na Meilletovo povabilo prisostvoval Parryjevemu zagovoru disertacije (Parry, *Making* 439). Prav Meillet pa je bil tisti, ki je prvi zelo jedrnato postavil tezo, da je jezik homerskih epov sestavljen iz formul in da je umeten oziroma literaren, saj ga ni mogoče zvesti na noben zgodovinski dialekt, v veliki meri pa ga določajo metrična pravila. Iz ugotovljenega je Meillet nato izpeljal nekaj okoliščin njihovega nastanka: šlo naj bi za besedila, ki so jih najprej posredovali poklicni pevci, na njihovo podobo pa je nato vplivala rokopisna tradicija, ki je besedila fiksirala (Meillet, *Origines* 61). Meillet je bil torej enakega mnenja kot predstavniki sočasne analitične homeristike, ko je bil sam izraz »izročilo« še zelo ohlapen in so ga začenjali povezovati z izrazom »obče mesto«, s čimer se je začel postopoma porajati formulaični pogled na homersko epiko, kar je nato utrlo pot oblikovanju vplivne teorije ustnosti (Testenoire). Zadnji prispevki o Meilletovem pogledu na homerski jezik so poudarili, da se je skozi čas pomembno spreminjal (Rodda; Testenoire).

Meillet je o homerskem jeziku prvič pisal v delu *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, ki ga je prvič izdal leta 1913, nato pa ga je v sedmih ponatisih do leta 1933 popravljaj in nadgrajeval. Meillet že leta 1913 govori o »nestalnem besedilu [*texte flottant*]« (Meillet, *Aperçu* [1. izd.] 112), vendar tega dejstva takrat (še) ne poveže z ustnostjo homerskih besedil. To bo storil šele v tretji izdaji iz leta 1930. Pred izidom te izdaje je v razponu desetih let, od 1918 do 1928, objavil še nekaj del na temo homerskih besedil: dva članka o izdajanju antičnih besedil – enega o kritični izdaji Homerja, ki bi bila najbolj primerna za jezikoslovno raziskovanje (gl. Meillet, »Sur une édition«), in drugega o lingvistično-kritični izdaji starih besedil nasploh (gl. Meillet, »Ce que

les linguistes») –, monografijo o primerjavi grške in vedske metrike *Les origines indo-européennes des mètres grecs* in recenzijo obeh doktorskih tez Milmana Parryja (gl. Meillet, »Milman Parry«). Svojo analizo homerskega jezika je razvijal tudi na istoimenskih predavanjih, ki jih je v študijskem letu 1920/21 ob ponedeljskih zvečer imel na Collège de France in na podlagi katerih je nato nastala študija *Les origines indo-européennes des mètres grecs*.³

V sicer laskavi recenziji Parryjevih doktoratov, objavljeni v *Bulletin de la Société de linguistique*, Meillet seveda ne pozabi omeniti svojih mentorskih zaslug in navrže, da je zamisel, da je homerski jezik sestavljen iz formul, pravzaprav njegova: »Zato sem postavil trditev, da je homerski jezik sestavljen iz formul; ta trditev je razburila nekatere filologe, vendar se odziva na določeno resničnost, ki je očitna vsakomur z občutkom za homerski slog« (Meillet, »Milman Parry« 100). V mislih ima zdaj že znameniti odlomek iz Indoevropskega izvora grške metrike:

Ep je ves sestavljen iz formul, ki so si jih posredovali pesniki. Če si ogledamo katerikoli naključen odlomek, bomo brž ugotovili, da je sestavljen iz verzov ali delov verzov, ki jih je mogoče v zapisanem besedilu najti v kakem drugem ali več odlomkih. Tudi verzi, katerih delcev ne najdemo v kakem drugem odlomku, imajo formulaično naravo in nedvomno se zgolj po naključju niso ohranili na drugih mestih [...]. Homerjev ep je pesništvo poklicnih pevcev, sestavljena iz naučenih formul, in s tradicionalnim verzom, ki so ga uporabljali, bi ga bilo težko sestaviti drugače. (Meillet, *Origines* 61)

V tej krajši, a prelomni študiji, katere pogloblitve izsledke, ki so vplivali na nadaljnji razvoj primerjalne verzologije, bom na kratko predstavila v nadaljevanju, Meillet med drugim postavi tudi tezo, da verz homerskih pesnitev, heksameter, ni indoevropskega izvora, pač pa da je nastal po zgledu tujega modela in da izvira iz nehelenske egejske kulture (57–70). Tezo o nehelenskem izvoru verza homerske epike je že dve leti prej postavil tudi nemški filolog Karl Meister v delu *Die homerische Kunstsprache*, vendar je, kot v uvodu prizna Meillet, sam v času pisanja svoje študije ni poznal (viii). Heksameter je, pravi Meillet, umetelen verz, ki so ga aedi, ki so ga izumili, sproti preoblikovali. Je verz, »kjer je prav vse umetno in izvira iz izročila: besedišče, polno arhaizmov; skladnja, kjer ohranjene stare oblike soobstajajo z novimi, kjer se eolske oblike spajajo z jonskimi; fonetika, kjer se spajajo oblike iz različnih obdobj in

³ V fondu Antoina Meilleta na Collège de France je v mapi z naslovom *Le langage homérique* najti 62 listov zapiskov v formatu A4 in 13 beležk v formatu A5, k čemur je priloženo rokopisno pismo slušateljice Louise Mariès o predavanju o Sapfini »Himni Afroditi« z dne 18. januarja 1921.

različnih dialektov« (61). Zaradi zahtev daktilskega metra in le peščice dovoljenih svoboščin heksameter rabe nekaterih besed ni dopuščal in prav zato se je postopoma izoblikoval repertoar besed in besednih zvez, ki so bile po svoji naravi v skladu z daktilskim ritmom ali pa jih je bilo mogoče uporabiti po zaslugi možnih odstopanj od strogega metričnega obrazca. Obstoje te formul pri Homerju, tj. ponavljanja verzov ali delov verzov v *Iliadi* in *Odiseji*, je bil filologom sicer znan že veliko prej, toda to, kar so raziskovalci dotlej obravnavali kot postransko dejstvo, postane po Meilletovem mnenju samo načelo epske kompozicije. Prav to pa je pravzaprav tudi ena ključnih Murkovih ugotovitev na podlagi obsežnega dokumentiranja srbohrvaške junaške epike.

Meillet v sklepnih ugotovitvah v poglavju o epskem heksametru poudari tudi to, da se za strogim sledenjem metričnim zapovedim v zgodovinski dobi skriva še predzgodovinska doba epov, torej čas pred samim fiksiranjem v zapis, ko je bilo kvantitativnim določilom sicer zadoščeno, vendar so si aedi lahko privoščili več svoboščin, ki so bile nato v nadaljnjem razvoju, torej že v času zapisovanja epov, manj dopustne. Naj spomnim, da je Parry v prvi fazi svojega raziskovanja, tedaj še v okviru pisanja doktorske disertacije, prav tako kot njegov mentor najprej postavil ugotovitev, da je formulaični slog lahko le del izročila. Parry je natančno proučil skupino glavnih homerskih junakov in božanstev ter se osredotočil na to, kako v pesmih nastopata samostalniki in njegov pridevnik, *epitheton constans*. Ugotovil je, da homerski slog sestavljajo formule, ki oblikujejo povezan sistem, ki pa ni mogel nastati kot stvaritev posameznika, ampak je lahko le dosežek izročila. Kot priznava Parry, pri formulaičnem značaju homerske *Kunstsprache* ni šlo za njegovo lastno odkritje, pač pa za ugotovitve njegovega mentorja (Parry, *Making* 439).

Ko se Parry leta 1933 tudi sam odpravi na teren raziskovat živost južnoslovanskega epskega izročila, podobno kot Murko dvajset let prej potrdi tezo o svobodnem (novem) ustvarjanju, poustvarjanju, spreminjanju in odstopanju od poznanih in zapisanih epskih predlog, ki jo Meillet izpelje zgolj iz primerjalno-filološke analize, Murko in Parry pa jo dokumentirata na terenu pri še živi umetnosti južnoslovanskih guslarjev, pevcev in pevk. Murko v svoji v študiji v tem kontekstu zapiše: »Zato je povsem odveč razpravljati, tako kot so to počeli klasični filologi, ali so predhomerskim aedom sledili le rapsodi ali preprosti recitatorji, saj je aede, torej pevce, ki sami sestavljajo pesmi, še danes najti med rapsodi. Na lastne oči sem poslušal take pevce-pesnike, o drugih pa so mi poročali verodostojni in zanesljivi viri« (Murko, *Poésie* 25).

Oglejmo si zdaj Meilletov spremenjeni pogled na naravo homerskih pesnitev, kakor ga je razbrati iz tretje izdaje *Aperçu d'une histoire de la langue grecque* iz leta 1930. Kot rečeno, je že v prvi izdaji iz leta 1913 pisal o spremenljivem tekstu homerskih epov, vendar še ni govoril o formulah. Tokrat naletimo na povsem nove poudarke. Zdaj prisil, ki jih predpostavlja formulaični slog, ne povezuje zgolj z upoštevanjem oziroma spoštovanjem »izročila«, kar je bilo uveljavljeno mnenje pred nastopom tez o ustnosti, pač pa s pogoji izvajanja homerskih tekstov. Prisila je resda metričnega značaja, vendar je njen namen prav prilagajanje ritmu, ki doživlja spremembe med različnimi posameznimi izvedbami, s čimer se *texte flottant* nenehno še dodatno spreminja. In prav to je tisto, v čemer se *Iliada* in *Odiseja* razlikujeta od poznejših besedil: »*Iliada* in *Odiseja* sta v starogrški literaturi edinstveni tako po svoji naravi kot po času svojega nastanka. Brž ko dospemo do najstarodavnejših lirskih ali dramskih pesnikov, že imamo pred seboj dela, ki so jih njihovi avtorji fiksirali [*arrêtés*] in so bila namenjena prenašanju, ne da bi jih pri tem še kaj spreminjali« (Meillet, *Aperçu* [3. izd.] 184). Prav nasprotno pa velja za homerski ep, ki se mora prilagajati pogojem izvajanja in se po potrebi spreminjati: »Nasprotno pa epska pesnitev za aeda, ki jo recitira, predstavlja zgolj predlogo, ki je bržkone v veliki meri res fiksirana, vendar jo je mogoče svobodno spreminjati, krajšati ali daljšati in se spreminja v skladu s potrebo ali pa trenutno muho recitatorja« (184). Meillet tako formulo, ki izhaja iz izročila in naj bi pomenila večjo strogost oziroma prisilo, pravzaprav poveže s svobodo, ki jo ima pri njeni uporabi ustvarjalec-izvajalec. Izvajalec mora biti pri izvedbi pozoren na potrebe poslušalstva. Formule torej ne omejujejo vsakokratne edinstvenosti izraza v dogodku (po)ustvarjanja, temveč to edinstvenost podkrepijo, saj izvajalcu-ustvarjalcu omogočijo, da se hitreje prilagodi ritmu: »Poleg tega aed, ki do določene mere vedno improvizira, lahko svobodno recitira le, če ima na razpolago že vnaprej pripravljene formule, s katerimi lahko napolni različne dele verza« (184). Formulaični slog pa z ustno izvedbo ni ključno povezan le z vidika izvajalca, pač pa tudi poslušalca: »Homerska poezija je sestavljena iz formul, namenjenih temu, da zapolnijo določene dele verza [...]; te formule so zaželenе, saj poslušalcem omogočijo večjo pozornost, aedom pa olajšajo izvedbo vedno nove recitacije« (184).

Med raziskovalci je uveljavljeno prepričanje, da je na spremembe Meilletovega pogleda na homersko epiko vplival predvsem Parry, pa tudi dva druga Meilletova študenta, Jean Paulhan, sicer pesnik in nato dolgoletni urednik *Nouvelle revue française*, in antropolog Marcel Jousse (Testenoire). Oba sta namreč na začetku svoje raziskovalne in poklicne poti pod Meilletovim mentorstvom raziskovala ustno slovstvo: Paulhan

je bil pionir raziskovanja malgaškega ustnega pesništva, Jousse pa je razvijal nič manj kot teorijo ustnega stila in t. i. antropologijo geste.⁴ Nihče od raziskovalcev pa se doslej ni ukvarjal z morebitnim vplivom Murka na spremembe v Meilletovem razumevanju jezika homerskih pesnitev in nasploh na njegov obrat k tezi o ustnosti. Je mogoče, da je na Meilletov postopoma porajajoči se pogled, da sta homerski besedili proizvod ustnega izročila, vplivala tudi seznanitev z Murkovimi spoznanji o južnoslovanski epiki, ki so predstavljala tudi pomembne spodbude za Meilletovega študenta Parryja?

Matija Murko se je raziskovanju južnoslovanske epike posvečal od leta 1909 pa vse do konca svojega življenja, krono njegovega raziskovanja pa predstavlja delo *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Putovanja u godinama 1930–1932 (Po sledeh srbohrvaške ljudske epike. Potovanja v letih 1930–1932, 1951)*, ki je bilo napisano v češčini in nato prevedeno v srbohrvaščino ter objavljeno v Zagrebu. Njegove raziskave južnoslovanskega ljudskega slovstva so sicer potekale v treh fazah: prva v prvem desetletju 20. stoletja s terenskimi raziskavami med letoma 1909 in 1912 ter znanstvenimi poročili s potovanj, druga v dvajsetih letih, ko sicer ni izvajal terenskih raziskav, a je o problematiki pisal in predaval, tretja faza pa se je začela s potovanjem v letih 1930–1932 in tako rekoč trajala vse do petdesetih let, ko je leto dni pred smrtjo objavil *Tragom*.

Murko v Parizu

Leta 1928, pet let po izidu svoje študije o grški metriki, je Meillet kot predsednik Inštituta za slovanske študije povabil Matijo Murko na Sorbono predavat o južnoslovanski junaški epiki. Kot je znano, je Murko v predavanjih, ki so nato izšla v obliki odmevne monografije *La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle (Ljudska epska poezija v Jugoslaviji na začetku 20. stoletja, 1929)*, pogosto primerjal starogrške rapsode z južnoslovanskimi guslarji, s svojimi izsledki pa si je ustvaril ime tudi na področju homeroslovja (Gantar 107; Zabel, »Matija Murko o Homerju« 28). Je bil Meillet seznanjen z Murkovimi spisi? Domnevati je mogoče, da je kot slavist in avtor slovnice srbohrvaškega jezika, predvsem pa spričo široke razgledanosti in obveščenosti o novitetah s področij, ki so ga zanimala, npr. homeroslovja, metrike idr., Meillet prebral Murkovo prvo širši strokovni javnosti dostopno besedilo o ustnem pesništvu Balkana »Neues über südslavishes

⁴ Za kritiko Jousa gl. npr. Vet.

Volksepik« (»Novo o južnoslovanski ljudski epiki«), ki sega v leto 1919, torej še preden sta se z Antoinom Mazonom odločila Murka povabiti v Pariz. Pripravo obširnejše monografije o južnoslovanski junaški epiki je Murku preprečila prva svetovna vojna, tako da se je šele leta 1924 lahko vrnil na teren. Gre za članek, v katerem Murko predstavi svoje zgodnje raziskovanje južnoslovanske epike, ki je potekalo pod okriljem Dunajske akademije znanosti in njenega Phonogrammarchiva. V korespondenci iz fonda Antoina Meilleta na Collège de France, ki je ohranjena v izredno okrnjeni obliki, ni najti pisemske izmenjave z Murkom, torej Murkovih pisem Meilletu; najverjetneje so se izgubila, podobno kot številna druga. Meillet je imel sicer obširno pisemsko izmenjavo, o čemer priča število njegovih pisem v zapuščinah prejemnikov. Murkova korespondenca iz njegovega praškega obdobja, ki jo hrani Literarni arhiv Muzeja češke literature v Pragi, pa zajema dvanajst Meilletovih pisem. Iz njih je razvidno, da gre za dopisovanje, ki zadeva predvsem organizacijo Murkovega prihoda v Pariz in še nekatera druga vprašanja, npr. odhod češkega študenta Jana Frčka s Sorbone (gl. tudi Zelenka, »Rôle«). Nobeno od pisem se ne dotika vsebinskih vprašanj. Podobno tudi arhiv revije *Slavia*, katere urednik je bil Murko in ki prav tako zajema Murkovo korespondenco s posamezniki in posameznicami ter institucijami, ne ponudi s tem povezanih dokumentov. Iz pregleda arhivov in Meilletovih del torej ni razvidno, da bi bil Meillet seznanjen s prvim Murkovim člankom o južnoslovanski epiki iz leta 1919, torej še preden je leta 1923 sam postavil zametke teze o formulah. Vsekakor pa je do izida tretje izdaje *Pregleda zgodovine grškega jezika* iz leta 1930, v kateri, kot smo videli, povsem na novo osvetli homerski pesnitvi z vidika izvajanja in povezavo formulaičnega sloga s pogoji izvajanja, poleg Parryjevih disertacij dobro poznal tudi Murkov spis »L'état actuel de la poésie populaire épique yougoslave« (»Sedanje stanje jugoslovanske ljudske epske poezije«, 1928), ki je nekoliko razširjena in dodelana različica članka »Neues über südslavische Volksepik«, objavljena v reviji *Le Monde Slave* nekaj mesecev po Murkovem gostovanju v Parizu, in seveda kratko monografijo *La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle*, v kateri je Murko zbral in predelal predavanja, ki jih je imel na Sorboni 24., 25. in 26. maja 1928.

Murko se je v svojih poročilih in študijah vsaj mimogrede dotaknil skoraj vseh vidikov, ki si jih je želel raziskati Meilletov doktorant, mladi Parry, in jih načenja tudi Meillet v zgoraj predstavljenih poglavjih svojih del. Razgrnil je pomembne podatke o načinu izvajanja epskega pesništva in na podlagi materiala, pridobljenega na terenu, ovrgel tezo, da naj bi se spevi te epike ne spreminjali, kot je tedaj veljalo med

raziskovalci južnoslovanskega ustnega slovstva. Zaznal je visok delež improvizacije, ki je prisotna do te mere, da je mogoče reči, da pevci pesnitev ustvarjajo sproti. Tudi Murko na podlagi konkretnih podatkov torej izpelje fluidno naravo teh ljudskih umetnin, kar je ključni element teorije ustnega pesništva. Murko je na primer posnel izvedbe spevov, ki so štel od 2500 do 4400 verzov, medtem ko je različica, ki so se je ti pevci naučili, štela le od 1200 do 1400 verzov. Opisuje, da se začnejo bodoči pevci spevov učiti že v ranem otroštvu, naprej v naročju starejših (Murko, *Poésie* 12), poudari pa tudi, da se jih ne učijo vedno »od ust do ust«, ampak včasih tudi iz brošur in knjig (13), kar pa služi le kot nekakšna partitura. Poudari, da te »fluidne tekste« vsakič znova poustvarijo v sijajni improvizaciji: »V popolni umetniški svobodi se glede na občinstvo, priložnost, pa tudi svoje trenutno počutje lahko posvetijo npr. podrobnemu opisovanju junaka, lahko pa te virtuozne opise povsem izpustijo« (21). Ta navedba se povsem sklada z zgoraj navedenim Meilletovim stavkom o grških aedih in njihovi improvizaciji, ki je odvisna tudi od »trenutne muhe«. Opozori tudi na sodelovanje poslušalcev, ki lahko svobodno izrazijo svoje nezadovoljstvo ob npr. predolgem trajanju nastopa. Pevci navadno znajo na pamet od 30 do 40 spevov, je pa Murko naletel tudi na pevca, ki jih je znal 90, se pravi 80 000 verzov, kar je dvakrat več, kot jih skupaj štejeta *Iliada* in *Odiseja* (spevi so v desetercu, ki je krajši od heksametra). Na tem mestu Murko tudi opozori, da so homerski filologi sicer zavračali tezo, da bi bil en sam pevec sposoben na izust povedati oba epa. Murko z vsemi temi podatki in izpeljavami torej prispeva k izrisovanju specifičnih pogojev izvajanja in komponiranja južnoslovanske ljudske epike.

Drugi aspekt, ki nas zanima v povezavi z zametki formulaične teorije in predvsem v povezavi z Meilletom, je vprašanje Murkovega zaznavanja formulaičnosti ljudske epike. Poudari, da si pevci zapomnijo speve po zaslugi »dobro poznanih epskih ponovitev«, »stalnih besednih zvez« oziroma »občih mest«. Ta se na primer pojavljajo pri opisovanju ženske lepote, junakov, oblačil, konjev, orožja, dvobojev itd. V *Tragom* izrecno spregovori o ponavljajočih se formulah (*formelhafte Wendungen*) in ugotavlja, kako se te stalne formule pojavljajo v različnih narečjih (ekavici, ijekavici, ikavici) (Murko, *Tragom* 413). Že v članku iz 1919 pa opozori na tematska »obča mesta«, torej na ponavljanje skupnih tem in motivov, kot so »ugrabitve deklet in žena, poroke, ugrabitve iz svatovskih sprevodov, odkupnine ujetih junakov, pogosto za ceno žene, obdarovanje junakov, predvsem z nevestami, maščevanje za storjeno nasilje, pa tudi napadi, ki jih povzročajo razuzdanost, častihlepje, pohlep, in vse to so [teme] običajnih pesmi« (Murko, »Neues« 35). Tu

Murko posebej poudari ugotovitev, da pevci pogosto ta skupna mesta, tj. formule, pojejo, zgodbo pa nato pripovedujejo. Meillet o tem, kot smo videli, poda zasnitek teorije, ki jo nato razvijata Parry in Lord. Pojavljanje formul je v tesni vezi z metričnimi zahtevami. Recitiranje in petje pa sobivata in Murko opozori, da je to dejstvo zelo pomembno pri raziskovanju drugih ustnih izročil. Ta razlika ustreza tistemu, kar bo poznejša primerjalna (slovanska) verzologija imenovala skupni slovanski peti verz in skupni slovanski govorjeni verz (Jakobson 454–459; gl. tudi Gasparov 11–32).

S tem pa smo že prišli do vprašanja o Meilletovemu in Jakobsonovemu prispevku na področju primerjalne verzologije kot eni od disciplin primerjalne književnosti. Meillet je svoj delež prispeval v vlogi primerjalnega jezikoslovca, Jakobson kot literarni teoretik, Murko pa je, kot bomo videli, odigral pomembno vlogo literarnega zgodovinarja in raziskovalca s široko dokumentiranim korpusom, na katerega se je deloma naslonil tudi Jakobson.

Meillet in Jakobson: temelji moderne primerjalne verzologije

Kljub razhajanju mnenj o posameznih Meilletovih predpostavkah je bil Meillet pomemben inovator na področju vzpostavitve primerjalne verzologije kot samostojne discipline. Zanimivo je, da njegovo ukvarjanje z indoevropsko metriko sega v mladostno obdobje, v leto 1897 (gl. Meillet, »De la partie«), nato pa se s tem vprašanjem ukvarja vse do leta 1937. Ključni fazi v tem razvoju sta že omenjeno delo *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, ki ga je prvič izdal leta 1913 in v katerem se v četrtem poglavju posveča homerskemu jeziku in grški metriki, še posebej pa *Les origines de la métrique grecque* iz leta 1923, kjer je svoje ugotovitve razširil in podkrepil z dodatnimi primeri. Kot jezikoslovec, zavezan primerjalni metodi, je Meillet s primerjavo grške in vedske metrike postavil temelje za rekonstrukcijo indoevropskega verznega izhodišča, s tem pa zavrnil tezo, ki jo je izrecno zagovarjal leta 1897, in sicer, da si grški in vedski verz nista podobna (Bader 98). Meillet poudarja, da je primerjanje metričnih zakonitosti mogoče samo med jeziki, ki imajo podobno ritmično in glasovno strukturo. Vedski in grški verz sta za primerjavo primerna zlasti zato, ker tonemski oziroma muzikalni naglas ni imel nobenega vpliva na trajanje in intenziteto samoglasnikov, zato pa je Meillet iz korpusa izločil slovanske in baltske jezike, kjer je vpliv tona na samoglasnike zaznaven. Tudi irski in germanski verz sta

za sklepanje o indoevropskem verzu zaradi stalnega jakostnega naglasa na prvem zlogu preveč oddaljena, latinski verz ima malo ohranjenega gradiva, zapisana besedila iranskega verza pa so zabrisala razlikovanje med dolgimi in kratkimi samoglasniki (Meillet, *Origines* 12–18). Tukaj lahko naštejemo le nekatere ključne izpeljave, ki so vplivale na nadaljnji razvoj primerjalne verzologije (gl. Pacheiner Klander 53–58; Kočnik 227–228). V delu *Aperçu d'une histoire de la langue grecque* Meillet razgrne naslednje skupne lastnosti grškega in vedskega verza: zgradba verza temelji na določenem številu dolgih in kratkih zlogov, muzikalni (tonemski) naglas pa ne vpliva na zgradbo verza; oba jezika temeljita na enakem razumevanju, kaj šteje za dolg in kaj za kratek zlog; podobna vloga pavze, ki nima vloge vsebinske zareze; končni zlog je *anceps*, nedoločen, verzno izglasje pa je (z izjemo zadnjega, nedoločenega zloga) kvantitativno določeno; nekateri verzi se med seboj razlikujejo le po katalektičnosti in akatalektičnosti; razvoj nekaterih verznihi oblik v vedski in grški poeziji je podoben, posebej je značilno vrivanje dveh kratkih zlogov na sredino verza; podobna je tudi zgradba kitic ([1. izd.] 103–108). V *Les origines de la métrique grecque* poda še naslednje ugotovitve: temelj indoevropskega verza, ki ga izkazujeta tako grška kot vedska poezija, naj bi bila temeljna kvantiteta zloga; kračina in dolžina sta bistvena opozicija, četudi niso vsi zlogi enako dolgi in enako kratki; zlog je metrična enota, stopica pa ni pertinentna značilnost; razmerje med dolgimi in kratkimi zlogi je bilo 3:2; obe pesniški tradiciji sta imeli enak razvoj metričnih oblik; prevladuje jambski ritem.

Meillet je izviren v tem, da je pokazal, da metrični sistem posameznih jezikov izhaja iz ustalitve jezikovnih struktur, ki so se prenašale ustno, obenem pa je pokazal na drugo pomembno potencialno značilnost indoevropskega pesništva, namreč na rabo formul, ki jih, kot smo videli, izrecno omenja ob primeru homerskih pesnitev. Meillet je s temi izsledki, ki so sicer naleteli na različne odzive pri kasnejših rodovih indoevropceistov in primerjalnih verzologov, postavil temelje primerjalne metrike kot vede, ki je razširila področje primerjalne slovnice, hkrati pa se je vzpostavila kot samostojna disciplina, kot je že leta 1923 zapisal Joseph Vendryes v recenziji Meilletovega dela (Bader 101).

Na področju razvoja primerjalne verzologije kot nove discipline je bila naslednja faza iskanje tretjega člena, s katerim bi lahko bolje utemeljili tudi primerjavo med vedsko in starogrško metriko, ki je Meilletu manjkala. Več poguma je pri tem pokazal Roman Jakobson, ki je povsem prevzel Meilletova dognanja in mu leta 1929, torej v času Meilletovega sodelovanja z Matijo Murkom, poslal v branje osnutek študije o primerjalni slovanski metriki. Študijo je objavil šele dobrih

dvajset let pozneje, leta 1952, z naslovom »Studies in Comparative Slavic Metrics«.⁵ Podrobnejša obravnava razkrije, da je razpravo sprti nadgrajeval, saj v njej navaja nekatere izsledke drugih raziskovalcev, ki so bili objavljeni šele po letu 1930 in vse do leta 1951. Prve ugotovitve o srbohrvaškem epskem desetercu je sicer objavil že prej, leta 1933, v članku »Über den Versbau der serbokroatischen Volksepen«, objavljenem pri *Archives néerlandaises de phonétique expérimentale*. Da pa je že osnutek študije iz leta 1929 vseboval ključne teze in izpeljave, dokazuje Jakobsonova navedba Meilletovega navdušenega odziva v pismu z dne 25. decembra leta 1929. Meillet v tem pismu prizna, da šele primerjava treh členov zares pripelje do rekonstrukcije skupnega temelja (tj. indoevropske metrike), saj primerjanje zgolj dveh sklopov (torej vedske in starogrške metrike) hočeš nočeš izzove poljubne odločitve: »Izredno me veseli, da ste našli način, kako povezati baltsko in slovansko slovstvo z indoevropskim. Imel sem intuicijo, da se to vprašanje odpira, a se ga spričo pomanjkanja pripravljajalnih raziskav nisem mogel lotiti« (nav. po Jakobson 463; gl. tudi Meillet, *Origines* 18).

Največ pozornosti v razpravi o slovanski metriki Jakobson posveti srbohrvaškemu epskemu desetercu (Jakobson 417–420), ki ga nato primerja tudi z drugimi verzniimi oblikami slovanskega ustnega pesništva in ugotovi, da je s precejšnjo mero verjetnosti mogoče izpeljati skupni prototip epskega deseterca in njegovih ustreznikov v drugih slovanskih jezikih. Nato gre še korak dlje in, nanašajoč se na Meilletovo študijo o skupnem indoevropskem verzu, sklene, da je srbski epski deseterec mogoče razumeti kot dediča tega skupnega indoevropskega izhodišča (459). Navede njegove naslednje lastnosti: izosilabičnost; skladenjska pavza, obvezna medbesedna meja in cezura po četrtem zlogu, ki verz razdeli na dva neenaka polstiha, prvi šteje štiri zloge, drugi šest; zevgma med polstihoma, četrti in deseti zlog pripadata isti besedni enoti kot tretji in deveti; kvantitativno verzno izglasje, ki obsega sedmi, osmi in deveti zlog: deveti zlog je, kadar je naglašen, praviloma dolg, medtem ko sta sedmi in osmi zlog, če sta naglašena, praviloma kratka; v verzu mora vsaj ena od besednih mej nastopiti pred lihim zlogom, dvozložna beseda se lahko pojavi na prvi in drugi, tretji in četrti, peti in šesti, sedmi in osmi ali deveti in deseti poziciji, ne pa na drugi in tretji, četrti in peti; naglas se pogosteje realizira na lihih pozicijah, meje med besedami pa se pogosteje nahajajo pred lihimi zlogi (418–419; gl. tudi Pacheiner Klander 58–59; Kočnik 228).

⁵ V Jakobsonovih *Izbranih delih* je bila nato študija objavljena z naslovom »Slavic Epic Verse: Studies in Comparative Metrics«. Vsi navedki so iz te izdaje.

Jakobson in Murko: analize srbohrvaškega deseterca in njegovih realizacij

K Jakobsonovim izsledkom je zagotovo prispevala seznanjenost z Murkovimi terenskimi raziskavami in njegovo sistematizacijo gradiva. Z Murkom je bil Jakobson v času, ko je nastajala njegova študija, seveda tudi v osebnem stiku. Murko se je na Jakobsonovo povabilo najbrž udeležil nekaterih sestankov Praškega lingvističnega krožka in kot urednik revije *Slavia* češkim strukturalistom omogočil, da so v njej objavljali svoja dognanja, še preden so ustanovili svojo revijo. Poleg tega je prav Murko na prvem mednarodnem slavističnem kongresu odobril sekcijo, na kateri so bile predstavljene teze Praškega lingvističnega krožka (Zelenka, »Matija Murko«).⁶

Da je bil Jakobson dobro seznanjen z delom Murka in njegovih sodelavcev dokazuje tudi (sicer skromna) korespondenca med znanstvenikoma. Literarni arhiv Muzeja češke literature v Pragi v Murkovi zapuščini hrani Jakobsonov telegram in razglednico v ruščini, oboje iz leta 1933. Ta zadnja, z dne 7. novembra, se za naš kontekst izkaže za pomembno, saj se Jakobson Murku v njej zahvaljuje za »zanimivo in poučno delo o srbohrvaški epiki«, ki mu ga je Murko poslal v branje. Verjetno gre za razpravo »Nouvelles observations sur l'état actuel de la poésie épique en Yougoslavie« (»Nova opažanja o sedanjem stanju epske poezije v Jugoslaviji«), ki je bila sveže objavljena istega leta v *Revue des études slaves*, je pa že prej izšla v češčini (gl. Murko, »Za národní epikou«). V isti razglednici Jakobson Murka prosi, naj ga oskrbi z relevantno literaturo o slovenskem verzu, saj da se trenutno ukvarja s primerjalnim raziskovanjem slovanskih verzifikacij.⁷ In res, Jakobson v problematiko o indoevropskem izhodišču slovanskih metrik delno vplete tudi vprašanje slovenskega verza ter v študiji omenja, da so tudi Slovenci poznali epski deseterec, ne da bi navedel vir (Jakobson 421), na drugem mestu pa pri obravnavi epskega osmerca zavrne možnost, da

⁶ V svojih *Spominih* Murko (52) z očitno hvaležnostjo piše, da je Jakobson citiral njegovo monografijo *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (*Pomen reformacije in protireformacije za duhovno življenje južnih Slovanov*, 1927).

⁷ Prav tako pomemben je podatek, da je v arhivu revije *Slavia* najti Jakobsonovo pismo Murku z dne 3. novembra 1931. Murko je Jakobsona očitno prosil za mnenje o študiji Franka Wollmana o Njegoševem desetercu. Jakobson se pohvalno izreče predvsem o Wollmanovi metodološki kritiki verzologa Marčetića in o njegovih opazkah o izvajanju deseterca. Pozdravi tudi Wollmanovo načelno razlikovanje med literarnim delom kot formalno edinstvenim umetniškim delom in folklornimi artefakti ter pove, da bo o študiji napisal recenzijo za *Slavische Rundschau*.

bi osmerek v srbohrvaško pesništvo in nekaj slovenskih balad prišel iz nemškega okolja (450).⁸

Jakobson v prvi razpravi o srbohrvaškem desetercu »Über den Versbau der serbokroatischen Volksepen« Murka ne omenja, v študiji o primerjalni slovanski metriki pa navaja monografijo *La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle* iz leta 1929, članek »Nouvelles observations sur l'état actuel de la poésie épique en Yougoslavie« iz leta 1933 (ki ga je Murko, kot predvidevam na podlagi korespondence, sam poslal Jakobsonu) in celo *Tragom*. Jakobsonovo nemško študijo, ki je prvič izšla v zborniku nizozemskega društva za eksperimentalno fonetiko, omenja tudi Murko v *Tragom* in posebej izpostavi Jakobsonovo tezo o indoevropskem izvoru srbohrvaškega deseterca (381), ki pa je v tej študiji podana le na kratko (Jakobson 59–60).

Jakobson v svoji sistematizaciji značilnosti deseterca v »Studies in Comparative Slavic Metrics« kot študijo primera navaja izvedbo dveh epskih pesnitev guslarja iz Črne Gore Tanasija Vučića, ki ga je poznavalec južnoslovanskega ljudskega slovstva Gerhard Gesemann pripeljal v Prago in kasneje v Berlin (gl. tudi Murko, *Tragom* 16). Murko do tega leta 1951 izrazi kritično stališče, rekoč, da so bili raziskovalci seznanjeni predvsem z Vučićevim jezikom in da so svoje ugotovitve o metrični podobi srbohrvaške ljudske epike utemeljili zgolj na njegovem petju (Murko, *Tragom* 17). Ker pa je pri analizi in teoretičnih izpeljavah pri ustnem pesništvu seveda izjemnega pomena sama izvedba, torej pesniško-glasbeni dogodek, si je mogoče predstavljati, da so se Murku, ki je to pesništvo spoznaval od blizu in v izjemnem obsegu – na zadnjem potovanju je spoznal 403 pevcev, velik del jih je tudi slišal peti –, te ugotovitve bržkone zdele reduktivne, čeprav v uvodnih odstavkih z vsem spoštovanjem omenja dognanja verzologov o desetercu.

Jakobsonu se 783 verzov iz dveh Vučićevih pesnitev zdi dovolj za izpeljavo prototipskih lastnosti deseterca in primerjavo z drugimi slovanskimi verzi (Jakobson 417), s čimer tako rekoč utemelji primerjalno slovansko verzologijo. Poleg tega zatrdi, da je te analize mogoče razširiti na večji korpus besedil, tudi na epski deseterec v vseh štokavskih narečjih, ki so ohranila razlikovalno posebnost med dolgimi in kratkimi vokali. Pri tem sicer ne navede Murkovega korpusa, ki ni bil prosto dostopen, pač pa Parryjevo harvardsko zbirko ustnega pesništva.

⁸ Pri tem navaja tudi monografijo *Slovenski verz* iz leta 1939, v kateri Aleksander V. Isačenko med drugim analizira ljudski baladi »Kralj Matjaž reši svojo nevesto« in »Lambergar in Pegam« ter prevlado jambaškega metra v osmercu, ki pa je v primerjavi z umetnim osmercem (npr. Prešernovim) veliko svobodnejši, kar zadeva realizacijo iktov (36–37).

To je spet dokaz, da je študijo nadgrajeval in posodabljal v skladu z novo znanstveno literaturo, saj je Parry svoji potovanji na Balkan opravil med letoma 1933 in 1935, prvi del zbirke, ki jo je uredil Lord, pa je bil objavljen šele leta 1951. Domnevati je torej mogoče, da je do te zadnje ugotovitve prišel dobro leto pred objavo »Studies in Comparative Slavic Metrics«, takrat ko je poblíž odkrival Parry-Lordovo zbirko in tudi pisal o njej.

Jakobson Murka omeni še nekajkrat, posebej pa je pomembna omemba v zvezi z Murkovim dokumentiranjem posebnosti deseterca pri izvajanju, ki so, kot je zapisal sam Murko, malo znane (Murko, *Tragom* 387). Tako Jakobson svojo tezo o kvantitativnem verzem izglasju in visokem deležu pojavitev dolgega devetega, tj. predzadnjega zloga potrdi z Murkovim dokumentiranjem s tem povezanega pojava, namreč z dodatnim podaljševanjem devetega zloga med recitacijo (Jakobson 418; Murko, »Nouvelles observations« 32 in *Tragom* 390). Murko v zvezi s tem zapiše:

Po pravilu T. Maretića so pevcem na koncu deseterca ljubše dvozložne besede, kjer je prvi zlog dolg, zadnji pa kratek. Ta predzadnji zlog, ki je običajno dolg, zelo pogosto pretirano podaljšujejo – Saran in Becking ta pojav imenujeta *Überdehnung* – in krepko naglašajo, pri čemer je pravilen naglas na predhodnih zlogih. Ta lastnost se pojavlja na celotnem epskem področju. (Murko, *Tragom* 390)

To pa je le ena od specifik, ki jih na terenu dokumentira Murko. Murko o desetercu obširneje piše predvsem v poglavju »Izvedba epskih pesmi in beležka o obliki« svojega zadnjega in najobsežnejšega dela o južnoslovanskem ljudskem pesništvu, pri čemer uvodoma izpostavi tudi splošna verzološka vprašanja, predvsem nasprotujoče si poglede na verzifikacijo epskega deseterca. Medtem ko so vodilni domači raziskovalci (Tomislav Maretić in za njim Sreten Matić) zagovarjali tezo o silabizmu in vztrajali pri izključno literarni naravi njegove metrike, pa so tuji verzologi (poleg Wollmana in Franza Sarana je omenjen tudi Jakobson) uveljavili prepričanje, da na verz kot literarno tvorbo in njegovo ritmiko vpliva tudi melodija (Murko, *Tragom* 385). Ključne dodatne ugotovitve o podobi deseterca pri izvedbi – nekatere med njimi je Murko zaznal že leta 1912 – so poleg zgoraj omenjenih še naslednje: pri izvedbi deseterca pogosto ne šteje deset zlogov, pač pa bodisi devet bodisi enajst (kar pa ni povezano z naravo izglasja, tj. moškega, ženskega ali daktilskega). Zelo pomemben je podatek, da se znamenita cezura po četrtem zlogu pogosto sploh ne realizira, kar naj bi bilo po Murkovih navedbah muzikologa Beckinga povezano s tem, da melodija

(v spremljavi) cezure ne prenese zaradi povezave drugega in tretjega takta. Poleg pretiranega podaljševanja devetega zloga je Murko dokumentiral tudi pojave slabjenja zadnjega zloga, ki lahko pripelje tudi do njegovega izpuščanja v celoti ali le dela, tj. vokala. Murko ta postopek, nanašajoč se na sinonimne izraze, ki jih je spoznal na samem terenu, med guslarji in občinstvom, imenuje »gutanje«, torej »požiranje«. S tem v zvezi je še pojav kratkega premora (predaha) med predzadnjim in zadnjim zlogom, kadar je ta požrt (387). Eden od specifičnih pojavov, ki jih je zaznati pri izvajanju, je tudi prenašanje zadnjega zloga ali le zadnjega vokala v naslednji verz, tj. neke vrste enjambement. Podobno kot se pri »požiranju« pogosto izpusti le samoglasnik, se tudi tu pogosto v naslednji verz prenese le vokal. Včasih pa je težko določiti, ali gre za požiranje ali za prenašanje. Nasproten pojav je krepitev zadnjega zloga, kadar se ta konča s samoglasnikom, ki je močno podaljšan in naglašen s padajočo intonacijo. Vsi ti izvedbeni pojavi, ki so značilni za celotno področje, kjer živi epska tradicija, in jih izmenično uporabljajo tudi posamezni pevci in pevke, rušijo verzno in skladenjsko strukturo, pravi Murko, pri čemer je najbolj moteč enjambement, ki se v tiskanih besedilih epskih pesnitev le redko pojavlja. Murko poudari, da je večino teh pojavov popisal že v predhodnih študijah, a da se je strokovna literatura malo zmenila zanje. Nove terenske raziskave so te ugotovitve potrdile, dopolnile in jih obogatile s številnimi novimi primeri, ki jih Murko obširno navaja prav v želji, da bi raziskovalci metrike imeli na voljo večji korpus, ki bi ga nadalje »preverili« in vpeli v svoje teoretske sistematizacije. Murkova s celotnim korpusom dokumentirana monografija je, kot je razvidno iz tega hitrega preleta poglobitnih značilnosti, velikega pomena pri poglobitvi spoznanj o epskem desetercu in predstavlja pomemben prispevek na področju (primerjalne) verzologije.

Sklep

Znanstveni pomen dela Antoina Meilleta sega onkraj primerjalnega jezikoslovja, v območje med literarno teorijo in primerjalno književnostjo, saj je moderni utemeljitelj primerjalne verzologije. Obenem Meillet pronicljivo zazna formulaičnost homerskih epov kot princip epske kompozicije, ki je povezan z metričnim. Njegov pogled na ustnost homerskih besedil se spreminja v času njegovih stikov z njegovimi doktoranti, a tudi nekaj starejšim Matijo Murkom, ki s terenskimi raziskavami srbohrvaške junaške epike na podlagi konkretnih podatkov izpelje fluidno naravo teh ljudskih umetnin, kar je ključni element teorije ustnega

pesništva, v svojem delu pa uporablja tudi primerjalno metodo, s katero postavlja temelje moderne primerjalne književnosti. Z obema znanstvenikoma je v stiku Roman Jakobson, čigar opus prispeva k jezikovnemu obratu v humanističnih vedah, s čimer jezikoslovje dokončno postane tudi temelj literarne vede. Jakobson se povsem nasloni na Meilletove teze o skupni indoevropski verzološki osnovi in uporabi tudi nekatere Murkove izsledke o srbohrvaškem epskem desetercu ter s svojim prispevkom ustvari nov gradnik v razvoju moderne primerjalne verzologije.

VIRI

- Mazon, André. Korespondenca. Institut d'études slaves, MAZ.8.
 Meillet, Antoine. Osebni fond. Collège de France, 83 CDF 1-9.
 Murko, Matija. Korespondenca. Literární archiv Památníku národního písemnictví, LA PNP 1147, 2.
Slavia. Uredniški arhiv. Literární archiv Památníku národního písemnictví, LA PNP 1530.

LITERATURA

- Bader, Françoise. »Meillet et la poésie indo-européenne«. *Cahiers Ferdinand de Saussure*, št. 42, 1988, str. 97–125.
 Dolinar, Darko. »Matija Murko in slovenska literarna veda«. *Slovenski slavistični kongres, Nova Gorica 2001. Evropsko leto jezikov / Sodobna slovenska književnost / Matija Murko*, ur. Marko Jesenšek, Slavistično društvo Slovenije, 2002, str. 98–107.
 Fischerová, Sylva. »Matija Murko, Roman Jakobson in Parry-Lordova teorija ustnega pesništva«. *Clotho*, let. 1, št. 1, 2019, str. 23–53.
 Fischerová, Sylva. »Matija Murko's Research on the South Slavic Epic Tradition and Czechoslovakian Slavistics«. *Primerjalna književnost*, let. 48, št. 2, 2025, str. 203–228.
 Gantar, Kajetan. »Odmevi Murkovih raziskav v homeroslovju«. *Matija Murko – slovanski filolog v najširšem pomenu besede*, ur. Marko Jesenšek in Marija Stanonik, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2020, str. 101–112.
 Gasparov, Mikhail L. *A History of European Versification*. Clarendon Press, 1996.
 Isačenko, Aleksander V. *Slovenski verz*. Akademska založba, 1939.
 Jakobson, Roman. *Slavic Epic Studies. Selected Writings*, zv. 4, Roman Jakobson, Mouton, 1966.
 Jensterle Doležal, Alenka. »Znanstveno delo profesorja Matija Murka v praškem obdobju«. *Matija Murko – slovanski filolog v najširšem pomenu besede*, ur. Marko Jesenšek in Marija Stanonik, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2020, str. 81–100.
 Jousse, Marcel. *Études de psychologie linguistique. Le style oral rythmique et mnémotechnique chez les Verbo-moteurs*. Gabriel Beauchesne, 1925.
 Kočnik, Neža. »Primerjalna verzologija med jezikoslovjem in literarno vedo«. *Mejniki in prelomnice v slovanskih jezikih in literaturah. 9. simpozij mladih slavistov*, ur. Neža Kočnik et al., Študentska sekcija Zveze društev Slavistično društvo Slovenije, 2021, str. 225–236.

- Kozak, Krištof Jacek. »Comparative Literature in Slovenia«. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, let. 2, št. 4, 2000, <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1094>.
- Meillet, Antoine. *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*. 1. izd., Hachette, 1913 / 3. izd., Hachette, 1930.
- Meillet, Antoine. »Ce que les linguistes peuvent souhaiter d'une édition«. *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, št. 1, 1923, str. 33–37.
- Meillet, Antoine. »De la partie commune des pâdas de 11 et de 12 syllabes dans le maṇḍala III du *Rgveda*«. *Journal asiatique*, let. 91, 1897, str. 266–300.
- Meillet, Antoine. »Milman Parry: *L'épithète traditionnelle dans Homère* et *Les formules et la métrique d'Homère*«. *Bulletin de la Société de linguistique*, let. 29, št. 2, 1928, str. 100–102.
- Meillet, Antoine. *Les origines indo-européennes des mètres grecs*. Presses universitaires de France, 1923.
- Meillet, Antoine. »Sur une édition linguistique d'Homère«. *Revue des études grecques*, let. 31, 1918, str. 277–314.
- Murko, Matija. »L'état actuel de la poésie populaire épique yougoslave«. *Le Monde Slave*, let. 5, št. 2, 1928, str. 321–351.
- Murko, Matija. »Neues über südslavische Volksepik«. *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur und für Pädagogik*, let. 22, 1919, str. 273–296.
- Murko, Matija. »Nouvelles observations sur l'état actuel de la poésie épique en Yougoslavie«. *Revue des études slaves*, let. 13, št. 1–2, 1933, str. 16–50.
- Murko, Matija. *La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle*. Honoré Champion, 1929.
- Murko, Matija. *Spomini*. Slovenska matica, 1951.
- Murko, Matija. *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Putovanja u godinama 1930–1932*. Zv. 1, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951.
- Murko, Matija. »Za národní epikou po Jugoslávii«. *Československo-jihoslovanská revue*, let. 1, št. 3, 1930–1931, str. 111–114; let. 1, št. 4, 1930–1931, str. 154–160.
- Pacheiner Klander, Vlasta. *Staroindijske verzne oblike*. Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001. Literarni leksikon 46.
- Parry, Milman. *L'épithète traditionnelle dans Homère. Essai sur un problème du style homérique*. Les Belles Lettres, 1928.
- Parry, Milman. *Les formules et la métrique d'Homère*. Les Belles Lettres, 1928.
- Parry, Milman. *The Making of Homeric Verse. The Collected Papers of Milman Parry*. Ur. Adam Parry, Clarendon Press, 1971.
- Parry, Milman. *Serbo-Croatian Folk Songs*. Ur. Albert B. Lord in Béla Bartók, Columbia University Press, 1951.
- Jakobson, Roman. »Preface«. *Serbocroatian Heroic Songs*, zv. 1, *Novi Pazar*, ur. in prev. Albert Bates Lord, Harvard University Press / Serbian Academy of Sciences, 1954, str. xi–xii.
- Paulhan, Jean, ur. in prev. *Les hain-teny merinas. Poésies populaires malgaches*. Paul Geuthner, 1913.
- Rodda, Martina Astrid. »Antoine Meillet et la langue homérique: au-delà du 'Parryisme'«. *Études de lettres*, št. 322, 2023, str. 43–72.
- Smolej, Tone. »Matija Murko in predfrancoski začetki slovenske primerjalne književnosti v 19. stoletju«. *Primerjalna književnost*, let. 48, št. 2, 2025, str. 9–22.
- Testenoire, Pierre-Yves. »Les recherches sur la poésie orale autour d'Antoine Meillet: Jean Paulhan, Marcel Jousse, Milman Parry«. *Histoire Épistémologie Langage*, let. 44, št. 2, 2023, str. 79–100.

- Vet, Thérèse de. »Parry in Paris: Structuralism, Historical Linguistics, and the Oral Theory«. *Classical Antiquity*, let. 24, št. 2, 2005, str. 257–284.
- Zabel, Blaž. »Matija Murko in ameriška komparativistika«. *Primerjalna književnost*, let. 48, št. 2, 2025, str. 25–41.
- Zabel, Blaž. »Matija Murko o Homerju in sočasnem homeroslovju«. *Clotho*, let. 5, št. 1, 2023, str. 27–45.
- Zabel, Blaž. »Matija Murko, predhodnik Milmana Parryja?« *Matija Murko – slovanski filolog v najširšem pomenu besede*, ur. Marko Jesenšek and Marija Stanonik, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2020, str. 113–130.
- Zelenka, Miloš. »Matija Murko and Structural Aesthetics«. *Primerjalna književnost*, let. 48, št. 2, 2025, str. 143–162.
- Zelenka, Miloš. »Le rôle de la slavistique française dans l'essor institutionnel et l'orientation intellectuelle de la slavistique tchèque après 1918 (André Mazon et Matija Murko dans les années 1920)«. *Revue des études slaves*, let. 91, št. 1–2, 2020, str. 45–63.

From Comparative Linguistics to Comparative Literature: Meillet, Murko, Jakobson

Keywords: Slovenian literary historians / Murko, Matija / comparative metrics / oral poetry / Serbo-Croatian heroic epic / metrics / epic decasyllable / Meillet, Antoine / Jakobson, Roman

This article discusses the scholarly and personal relationships that have been established between key figures in modern comparative linguistics, literary theory and comparative literature, and outlines some of the commonalities that unite Meillet's, Murko's and Jakobson's engagement with oral poetry and contribute to their far-reaching theorizations, especially in the field of comparative metrics, but also in the field of oral poetry theory. Antoine Meillet's seminal book on the origins of Greek metrics established the thesis of common Indo-European verse and was the first to posit the formulaic nature of Homeric epic as a compositional principle, influencing his doctoral student Milman Parry. Matija Murko, who was invited by Meillet to lecture on South Slavic folk epics at the Sorbonne in Paris in 1928, also wrote about formulae as commonplaces linked to the metrical principle in his field reports. The following year, Jakobson, who, like Murko, was living and working in Prague at the time and developing the foundations of phonology in the Prague Linguistic Circle, which he also introduced into metrics, used the comparative method to link Meillet's pioneering study of comparative metrics with Murko's comparative literary-historical findings on South Slavic oral poetry, thus laying

the foundations of comparative Slavic metrics. The discussion shows, among other things, that Murko's scholarly corpus devoted to oral poetry is importantly embedded in the various currents of modern comparative literature as international discipline since not only does it make a crucial contribution to the emerging theory of orality, but also its extensive inventories and systematization of metrical and rhythmic character in the performance of South Slavic folk epics are a valuable contribution to metrics as a discipline at the crossroads of literary theory, comparative linguistics, and comparative literature.

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

UDK 801.6:821.163.4.09-1

DOI: <https://doi.org/10.3986/pkn.v48.i2.07>